

Cinayət qanunu normasının tətbiqinin səmərəsini artırmaq imkanları mövcuddur

Azərbaycan Respublikası ərazisində fasiləsiz və təhlükəsiz yol hərəkətinin təmin olunması bilavasitə sürücülər və hərəkətin digər iştirakçıları tərəfindən bu sahədə mövcud olan təhlükəsizlik tələblərinə əməl etmələri səviyyəsindən asılıdır. Müşahidələr göstərir ki, nəqliyyat vasitələrinin sərxoş halda və buna hüququ olmayan şəxs tərəfindən idarə edilməsi yollarda qəza təhlükəsini yüksəldən amillərdən biridir. Ona görə də, bu kimi xətaları törədən sürücülərə qarşı inzibati və cinayət məsuliyyətini tətbiq etmək məqsədilə «Yol-nəqliyyat hadisələri ilə əlaqədar təhlükəsizlik tədbirlərinin gücləndirilməsi və yol hərəkətinin tənzimlənməsi sahəsində idarəetmənin şəffaflığının artırılması ilə bağlı tədbirlər haqqında» Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyevin 26 dekabr 2012-ci il tarixli Sərəncamına müvafiq olaraq 5 aprel 2013-cü il tarixli Qanunla Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinə yeni – 263-1-ci maddə əlavə olunmuşdur. Maddə yol hərəkəti və ya nəqliyyat vasitələrinin istismarı qaydalarının sərxoş halda və ya nəqliyyat vasitələrinin idarə etmə hüququ olmayan şəxs tərəfindən pozmaya görə məsuliyyət müəyyən edir. Əməlin bu maddə ilə təsvif olunması üçün cinayətin subyektii ilə bağlı iki şərt tələb olunur. Birinci şərt şəxsin əməli törədən sərxoş halda olmasını, ikinci şərt isə nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququna malik olmasını nəzərdə tutur.

Təhlil və araşdırmalar göstərir ki, bir ildən bir qədər artıq müddətdə qüvvədə olan bu maddənin tətbiqi zamanı istər gələcəkdə əməli törədən şəxsə qarşı irəli sürüləcək ittihamın əsasını təşkil edə biləcək sübutların toplanması, istərsə də əməlin düzgün təsvifi baxımından çox ciddi və əhəmiyyət kəsb edən çətinliklər mövcuddur. Onlar obyektiv həqiqətin müəyyən olunmasına, istintaqın tam və hərtərəfli aparılmasına, əməli törətmiş şəxsin təqsirliyini (təqsirsizliyini) təsdiq edən sübutların toplanmasına və yoxlanılmasına, son nəticədə cinayət təqibinin ədalətli məhkəmə qərarı çıxarılması ilə yekunlaşmasına mane olur.

Nəqliyyat vasitəsini idarə edən şəxsin sərxoş olub-olmadığını müəyyən etməyi nəzərdə tutan halın yoxlanılması ilk baxışdan asan prosedur kimi görünə bilər, təcrübədə həlledici hüquqi nəticələrə səbəb ola biləcək çətinliklərlə müşayiət edilir. Məlum olduğu kimi, hüquqazidd əməllərə yol verən şəxslərin sərxoşluq vəziyyəti, o cümlədən nəqliyyat vasitələrini narkotik və psixotrop maddələrin təsiri altında idarə etməkdə şübhəli bilinən sürücülərin sərxoşluğunun yoxlanması narkoloji xidmət göstərən dövlət tibb müəssisəsinin həkim-narkoloqu tərəfindən həyata keçirilir. Bu, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 209 nömrəli qərarı ilə 27 iyun 2014-cü ildə təsdiq edilmiş «Nəqliyyat vasitəsini idarə edən şəxsin sərxoşluq vəziyyətinin müəyyən edilməsinə dair Qaydalar»la müəyyən edilmişdir (bu qaydalar əvvəllər də olub).

Qaydalara əsasən, nəqliyyat vasitəsini idarə edən şəxsin alkoqollu içkidən, narkotik vasitələrdən, psixotrop və digər güclü təsir edən maddələrdən istifadə etməsi faktını təsdiq etmək məqsədilə polis əməkdaşı müayinənin nəticəsini kağız daşıyıcıda əks etdirən texniki vasitələrdən (alkotestlər, narkotestlər) istifadə edir. Nəqliyyat vasitəsini idarə edən şəxs belə testdən imtina etdikdə və ya xüsusi texniki vasitə ilə müayinənin nəticəsindən narazı olduqda, sərxoşluq əlamətləri özünü aşkar büruzə verdiyi hallarda həmin şəxs tibbi müayinəyə göndərilir. Bakı şəhərində tibbi müayinə Zığ qəsəbəsində narkoloji xidmət göstərən bir dövlət müəssisəsi tərəfindən həyata keçirilir. Bu müəssisə tibb müəssisəsi kimi fəaliyyət göstərir, yəni sərxoşluğun müayinəsindən əlavə funksiyalar da həyata keçirir. 12 rayondan ibarət olan böyük şəhərin coğrafiyasını, əhalisinin və istismar edilən nəqliyyat vasitəsinin sayını, yol infrastrukturunun vəziyyətini, günün müxtəlif vaxtlarında yollarda qəza hadisələrinin baş verməsini və s. nəzərə alsaq, müvafiq şəxslərin həmin tibb müayinəsinə vaxtında çatdırılıb müayinədən keçirilməsinin nəinki nə qədər çətin, həm də dəlillərin itirilməsi təhlükəsi baxımından riskli iş olduğunu görürük. Ona görə, fikrimizcə, Bakı şəhərində narkoloji xidmət göstərən tibb müəssisələrin sayının artırılması məsələsinə baxılması, yaxud da bununla bağlı alternativ variantların seçilməsi səmərəli olar.

Təcrübədə çətinlik yaradan ikinci məsələ yol hərəkəti və ya nəqliyyat vasitələrinin istismarı qaydalarının nəqliyyat vasitələrini idarə etmək hüququ olmayan şəxs tərəfindən törədilməsi ilə əlaqədardır. Bu norma blanket norma olduğundan əməlin cinayət olub-olmadığını müəyyən etmək üçün «Yol hərəkəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununa, nəqliyyat vasitələrinin idarə edilməsini tənzimləyən digər qanunvericilik aktlarına və normativ sənədlərə istinad olunur. Adı çəkilən Qanunun 33-cü maddəsinə əsasən, qanunla nəzərdə tutulmuş yaş həddinə çatmış, sağlamlıq cəhətdən sürücülüyə yararlı, yol hərəkəti qaydalarını bilən, sürmə vərdişi və **sürücülük vəsiqəsi** olan hər bir fiziki şəxs Azərbaycan Respublikasının ərazisində nəqliyyat vasitələrini idarə etmə hüququna malikdir. Həmin maddənin 4-cü hissəsində velosiped, araba, asma mühərrikli velosiped və moped istisna olmaqla Azərbaycan Respublikasının ərazisindəki yollarda nəqliyyat vasitələrini idarə etmə hüququ **sürücülük vəsiqəsi** əsasında həyata keçirilir. Qanunun 34-cü maddəsinə görə, sürücülük vəsiqəsi hər hansı şəxsin nəqliyyat vasitələrini idarə etmək hüququnu təsdiq edən sənəddir.

Kimlər nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququ olmayan şəxslər hesab olunur? «Yol hərəkəti və ya nəqliyyat vasitələrinin istismarı qaydalarının pozulmasına dair cinayət işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında» Ali Məhkəmə Plenumunun 15 noyabr 2013-cü il

tarixli 5 №-li qərarının 4-cü bəndində göstərilir ki, nəqliyyat vasitələrini idarə etmək hüququ olmayan şəxs dedikdə, həmin hüququ ümumiyyətlə əldə etməmiş və ya ondan qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş qaydada məhrum olunmuş, habelə bu hüququ müvəqqəti məhdudlaşdırılmış şəxslər başa düşülür. Plenum qərarına görə, **hüququ müvəqqəti məhdudlaşdırılmış** şəxslər nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququ olmayan şəxslər hesab olunur. «Yol hərəkəti haqqında» Azərbaycan Respublikası qanununun 33-cü maddəsinin 5-ci hissəsində göstərilir ki, Azərbaycan Respublikasının ərazisindəki yollarda hər hansı fiziki şəxsin nəqliyyat vasitələrini **idarə etmə hüququ yalnız aşağıdakı hallarda müvəqqəti məhdudlaşdırıla bilər**: 1) Əxsin sürücülük vəsiqəsinin etibarlıq müddəti qurtarıbsa-sürücülük vəsiqəsi dəyişdirilinədək; 2) Əxsin tərəfindən yol hərəkətinin qaydaları bu qanunla müəyyən edilmiş hallarda kobud şəkildə pozulmuşdursa – Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş qaydada beş ildən artıq olmayan müddətin qurtarmasınadək; 3) Əxsdə bu maddənin üçüncü hissəsində nəzərdə tutulmuş xəstəliklər və ya fiziki qüsurlar aradan qaldırılanadək. Qanunun 34-cü maddəsinə əsasən, sürücülük vəsiqəsinin etibarlıq müddəti aşağıdakı kimidir: 60 yaşına çatmamış şəxslər üçün 10 il; 60 və daha çox yaşlı olan şəxslər üçün – onların 70 yaşını tamam olanadək qalan müddət; 70 və daha çox yaşlı olan şəxslər üçün 2 il.

Qeyd edilən normaların tətbiqi zamanı ortaya çıxan çətinlikləri bir nümunə üzərində izah etməyə çalışaq. Piyadanın ölümü ilə nəticələnən bir yol-nəqliyyat hadisəsi üzrə aparılan istintaq zamanı müəyyən edilmişdir ki, hadisəni törədən sürücünün sürücülük vəsiqəsinin etibarlıq müddəti hadisə baş verən vaxtı bitmiş, lakin sürücü hadisəyə qədər sürücülük hüququndan məhrum olunmamış, inzibati qaydada məsuliyyətə cəlb edilməmişdi. İstintaq orqanı sürücünün əməlini CM-nin 263-1-ci maddəsi ilə qiymətləndirmiş və ona həmin maddə ilə ittiham elan etmişdir. Təqsirləndirilən şəxsin vəkili sürücünün sürücülük məktəbində təhsil alaraq sürücülüyə yararlı, yol hərəkəti qaydalarını bilən, sürmə vərdişi və sürücülük vəsiqəsinin olduğunu, habelə onun hadisəyə qədər müvafiq icra hakimiyyəti orqanının əməkdaşı (yol patrul xidmətini həyata keçirən polis əməkdaşı) tərəfindən saxlanılaraq barəsində hər hansı inzibati protokol tərtib olunmadığını, bununla da sürücülük vəsiqəsinin etibarlıq müddəti bitmə də, nəqliyyat vasitəsini idarə etmə hüququnun müvəqqəti də olsa, məhdudlaşdırılmadığını əsas kimi göstərərək, onun əməlinin CM-nin 263-1-ci maddəsi ilə düzgün olmayaraq tövsif edildiyini bildirmişdir.

Təqsirləndirilən şəxsin əməli CM-nin 263-1-ci maddəsi ilə qiymətləndirilərkən hadisəni törədən vaxtı ona məxsus olan sürücülük vəsiqəsinin etibarlıq müddətinin keçməsi əsas götürülmüşdür.

Məlum olduğu kimi, «nəqliyyat vasitəsini idarə etmə hüququndan məhrum etmə» Azərbaycan Respub-

likası CM-nin 45-ci maddəsinə əsasən, cəza növü kimi məhkəmə məsuliyyətinə verilmiş təqsirləndirilən şəxslər barəsində məhkəmələr tərəfindən tətbiq olunur. Bu işdə sürücü əvvəllər belə bir cəzaya məruz qalmamışdır. Adı yuxarıda çəkilən qanunun 33-cü maddəsinin 5-ci hissəsinin 1-ci bəndində şəxsin sürücülük vəsiqəsinin etibarlıq müddəti qurtarıbsa **sürücülük vəsiqəsi dəyişdirilinədək** hər hansı fiziki şəxsin nəqliyyat vasitələrini idarə etmə hüququ **müvəqqəti məhdudlaşdırıla bilər**. Məhz «**məhdudlaşdırıla bilər**» anlayışı cinayət təqibini həyata keçirən şəxslər və cinayət hüququ sahəsində çalışan hüquqşünaslar arasında fərqli fikirlərin əmələ gəlməsinə səbəb olmuşdur. Cinayət-prosessual fəaliyyəti həyata keçirən şəxslər – prokuror, müstəntiq və hakimlər üçün mənbə kimi qəbul olunan Azərbaycan Respublikası CM-nin 2014-cü ildə nəşr olunmuş şərhində bu maddənin izahı ilə bağlı belə bir fikir səslənir ki, «sürücülük vəsiqəsinin etibarlıq müddəti başa çatdıqdan sonra CM-nin 263-1-ci maddəsində göstərilən nəticələrə səbəb olan yol hərəkəti və ya nəqliyyat vasitələrinin istismarı qaydalarının pozulduğu hallarda da şəxsin əməli bu maddənin uyğun hissələri ilə tövsif edilməlidir».

«Məhdudlaşdırıla bilər» ifadəsinin mənasından da görüldüyü kimi, o şərti xarakterli olub hüquq tətbiq etmə prosesi ilə müşayiət olunan və qanuna əsasən bu prosədə iştirak edən (polis əməkdaşı və sürücü) tərəflərin hüquq və vəzifələrinin həyata keçirilməsinə yönələn aktiv fəaliyyətdir. Belə başa düşmək olar ki, bu prosesin baş verməsi üçün müvafiq icra hakimiyyəti orqanının, daha dəqiq desək yol patrul xidməti göstərən polis əməkdaşı sürücülük vəsiqəsi olmayan və ya sürücülük vəsiqəsinin etibarlıq müddəti keçmiş nəqliyyat vasitəsini idarə edən sürücünü dayandırır, sürücü barəsində inzibati protokol tərtib edir və bununla da sürücülük vəsiqəsi dəyişdirilənədək şəxsin nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququ müvəqqəti olaraq məhdudlaşdırılır, yaxud da ola bilər ki, məhdudlaşdırılmır. Belə çıxır ki, sürücülük vəsiqəsinin etibarlıq müddəti keçmiş sürücü aşkar olunmayıbsa, dayandırılmayıbsa və haqqında inzibati protokol tərtib olunmayıbsa şəxsin sürücülük hüququ məhdudlaşdırılmayıbdır.

Fikrimizcə, istər «Yol hərəkəti haqqında» Qanunun mənasından, istərsə də məntiqi baxımdan, müvəqqəti də olsa sürücülük hüququnun məhdudlaşdırılması, sürücülük hüququnun, ümumiyyətlə olmaması, yaxud da şəxsin bu hüquqdan məhrum edilməsi kimi başa düşülməməlidir. Bu hüquq dövlət tərəfindən hər bir vətəndaşa qanunla müəyyən edilmiş qaydada verilən və qanunla tənzimlənən sosial – iqtisadi hüquqların bir növüdür, eləcə də hər bir vətəndaşa bu hüquqdan sərbəst istifadə üçün əlverişli şərait yaradılmasını tələb edir.

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcələsinin 455.1-ci maddəsində göstərilmişdir ki, nəqliyyat vasitəsini idarə etmə hüququnun məhdudlaşdırılması haqqında qərar **sürücülük vəsiqəsi** alınmaq yolu ilə icra edilir.

Məsələyə fərqli yanaşan şəxslər etibarlılıq müddəti keçmiş sürücülük vəsiqəsi olan nəqliyyat vasitəsini idarə edən şəxslərin avtomatik olaraq nəqliyyat vasitələrini idarə etmə hüququnun itirildiyini israr edirlər. Onların fikrincə, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının «Vətəndaşların vəzifələrinin əsası» adlı 72-ci maddəsinin 3-cü hissəsinə görə «qanunu bilməmək məsuliyyətdən azad etmir» müddəası sürücülük vəsiqəsinin etibarlılıq müddəti keçmiş hər bir fiziki şəxsin üzərinə bu halda nəqliyyat vasitəsi-

ni idarə etməmək öhdəliyi və bu öhdəliyin yerinə yetirilməməsinə görə cinayət məsuliyyəti daşımaq vəzifəsi qoyur. Bunu nəzərə alaraq, CM-nin 263-1-ci maddəsi üzrə məsuliyyətin əsası olan «yuridik fakt»lar hüquqi müəyyənlik prinsipinə uyğun olaraq qanunda dəqiq və aydın göstərməlidir.

Fazil Həsənəliyev,
*Bakı şəhər prokurorunun müavini,
baş ədliyyə müşaviri*